

УДК 929Шевченко:82-6
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-2/16>

Боронь О. В.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

КОЛИ ШЕВЧЕНКО ОТРИМАВ ЛИСТИ ВІД А. ЛИЗОГУБА ТА М. АЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО ЗА 1848 РІК?

В останньому натепер виданні (як і в попередніх) корпусу листів Шевченка і кореспонденцій до нього щодо листа Андрія Лизогуба з хутора поблизу Одеси від 15 липня 1848 р. у коментарях зазначено, ніби поет дістав його через куратора прилінійних киргизів Орської дистанції Оренбурзької прикордонної комісії Михайла Александрійського (разом із його супровідним листом) у другій половині серпня 1848 р., але насправді тоді учасники описової експедиції плавали Аральським морем, тому отримувати пошту не могли. Завдання статті полягало в тому, щоб якомога точніше, наскільки можливо за наявного стану джерел, визначити часовий діапазон та обставини, коли Шевченко міг отримати обидва листи. Розглянувши дотичні до проблеми листи, документи, мемуари тощо, автор статті звернув увагу на свідчення Шевченка на допиті 1 липня 1850 р., під час якого на запитання слідчого він відповів, що в 1848 р. на зимівлі на Косаралі отримав один лист від А. Лизогуба через ад'ютанта 4-го батальйону Олександра Лисюкова разом із запискою від М. Александрійського. Із цього зроблено висновок, що поет із високим ступенем імовірності дістав згадані листи орієнтовно 26 вересня 1848 р., коли шхуна «Константин», на якій він перебував, пришвартувалася навпроти укріплення в затоці острова Косарал. Тож спростовано твердження академічної біографії, ніби ці листи Шевченко отримав у Раїмі невдовзі після офіційного закінчення експедиції в жовтні.

На підставі аналізу Шевченкового листування автор статті схиляється до думки, що знайомство поета з прапорицьком Ерастом Нудатовим відбулося, ймовірно, не наприкінці 1848 р., а в кінці січня 1849-го. Дослідник також аргументовано запропонував скоригувати датування втраченого листа А. Лизогуба, визначивши час його написання як кінець листопада – грудень 1849 р.

Ключові слова: епістолярій, датування, отримання листів, припущення, доведення, спростування.

Постановка проблеми. Дослідження подробиць епістолярію Шевченка не раз допомагало з'ясувати ті чи ті «білі плями» в його біографії. Водночас якщо листи поета вивчено ледь не вичерпно, хоча, звісно, передчасно вважати, що з'ясовано всі деталі, то листи, адресовані до нього, містять ще чимало лакун у коментуванні.

В останньому натепер виданні корпусу листів Шевченка і кореспонденцій до нього щодо листа Андрія Лизогуба з хутора поблизу Одеси від 15 липня 1848 р. у примітці Валерії Смілянської зазначено, ніби поет дістав його через куратора прилінійних киргизів Орської дистанції Оренбурзької прикордонної комісії Михайла Александрійського «лише у другій половині серпня 1848 р.» [6, с. 485]. У серпні 1848 р. учасники описової експедиції плавали Аральським морем, тому отримувати пошту не могли. Коментаторський недогляд, який може трапитися з кожним науковцем, звісно, був би не вартий спеціальної розвідки, якби питання не залишалося відкритим: то коли ж Шевченко отримав послання від

А. Лизогуба і супровідний лист М. Александрійського?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередньому виданні листів до Шевченка 1993 р. про час отримання листів сказано буквально те саме [10, с. 238]. Ще раніше у 1962 р. Лариса Кодацька неконкретно зазначила, що послання А. Лизогуба «Шевченко одержав, уже будучи в експедиції на Раїмі» [9, с. 248]. У виданні 1929 р. за редакцією Сергія Єфремова листи до поета не коментувалися [16]. Першопублікатор кореспонденції А. Лизогуба Микола Стороженко з покликом на працю Михайла Чалого зауважив, що Шевченко дістав лист майже через півтора роки – у листопаді 1849 р. [13, с. 321]. Свою чергою М. Чалий лише констатував, що через день після повернення в Оренбург поет написав А. Лизогубу [15, с. 74]. Насправді Шевченко повернувся до міста ще 31 жовтня [8, с. 212].

Постановка завдання. Завдання статті – якомога точніше, наскільки можливо за наявного стану джерел, визначити часовий діапазон та обставини, коли Шевченко міг отримати обидва листи.

Виклад основного матеріалу. А. Лизогуб у названому листі, зокрема, писав Шевченкові: «Мабуть, не скоро добіжить до Вас оцей мій лист, але думка така, що він таки добіжить, ізрадіє Тарас, як почує на степу безкраєму голос з України. Що об собі сказати, доброго мало, у Одесі холера; посітив Господь нас карою за гріхи наші, да буде имя Єго благословенно. Але купатися у морі не можна, лікар не велить, то я міркую, як би швидче додому потягти, і коли дасть Біг, то у ту пору, як цей лист поспіє до Вас на Аральське, я вже опинюсь у Седневі» [6, с. 156]. М. Александрійський, отримавши цього листа, не зволікав із пересиланням. 16 серпня того ж року він пояснював поетові: «Свидетельствую мое усердное почтение любезному Тарасу Григорьевичу, препровождаю присланное из Одессы на имя мое письмо к Вам от неизвестного мне г. Лизогуба» [6, с. 157]. Супровідний лист куратора прилінійних киргизів містив і новини про революційні події у Європі, про що йшлося доволі завуальовано: «Новостей много, очень много: но так как они отнюдь не орские, а политические, и вдобавок европейские, а не российские только, то излагать их со всеми подробностями я не берусь; скажу однако ж главную тему их: хочется лучшего!.. Это старая песня, современная и ч[е]л[ове]ку и человечеству, – только поется на новый лад – с аккомпаниментом 24-х фунтового калибра! Впрочем, Вы знаете, вероятно, все затеи европейской политики в настоящее время!» [6, с. 157]. Обидва листи були конфісковані під час обшуку та арешту поета у квітні 1850 р. У рапорті командира Окремого Оренбурзького корпусу Володимира Обручова військовому міністрові Олександрю Чернишову від 23 травня 1850 р. про обшук і арешт Шевченка їх було віднесено до паперів, «не заслуживающих особого внимания» [12, с. 148–149]. Так обидві кореспонденції трактувалися і в подальших слідчих документах.

Шевченкова кореспонденція до А. Лизогуба від 8 листопада 1849 р. не дає підстав стверджувати, що тільки тоді поет отримав від нього лист за 15 липня: «Друже мій єдиний! позавчора вернувся я із того степу киргизького та моря Аральського до Оренбурга та й заходився оце писати до тебе. Пишу, а ще і сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий, бо вже оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою ані одним словом, а за таке время багато води у море утекло» [6, с. 158]. Як бачимо, слова поета не завжди слід сприймати буквально, адже, як уже згадано, він перебував в Оренбурзі ще від 31 жовтня, але не вважав за потрібне повідомляти такі

деталі, прагнучи не образити адресата, який і так довго чекав відповіді. Крім того, тут взагалі не йдеться про те, коли він отримав останнього листа від А. Лизогуба. Фразу «трохи чи не півтора року» якраз і слід розуміти, що Шевченко має на увазі той лист від 15 липня.

Дізнавшись про свою можливу участь у поході до нової фортеці на берегах Аральського моря, Шевченко повідомляв Варвару Репніну 28 лютого 1848 р. з Орської фортеці: «Одно меня печалит: туда не ходит почта, и придется год, а може быть, и три, коли переживу, не иметь сообщения ни с кем близким моему сердцу» [6, с. 144]. Майже дослівно про це ж він писав А. Лизогубові 7 березня: «Одна тільки туга гризе моє серце, як заженуть у степ, то не доведеться ні од кого листа прийняти, ні самому послати, бо туди почта не доходить, от моє горенько! а може, доведеться рік або й другий простерегти нікчемне оте море» [6, с. 148]. Мова, зокрема, про форт Раїм, пізніше відомий під назвою Аральське укріплення (тепер село Аральського району Кизилординської обл. Казахстану). Це перше російське військове укріплення в Приараллі побудовано в 1847 р. на місі нагорного берега Сирдар'ї, між двома широкими озерами Раїм і Джалангач. Ліквідовано 1854 р. У Раїмі була база Аральської експедиції, верф, на якій збирали шхуни [5, с. 413].

З Раїма Шевченко все-таки планував писати В. Репніній, про що повідомляв А. Лизогуба 9 травня 1848 р.: «Я тепер веселий йду на оте нікчемне море Аральське. Не знаю, чи вернуся тільки!.. А йду, ей-богу, веселий. Спасибі тобі ще раз за писанку; дійшла вона до мене цілісінька, і в той самий день прийшло мені розрешеніє малювати, а на другий день приказаніє у поход виступати. Беру з собою усю твою малярську справу; не знаю тільки, чи доведеться малювати! Вибач мені, ей-богу, ніколи і сухар той з'їсти, а не те щоб лист написати до ладу. До В[арвари] Н[іколаєвни] напишу вже хіба з Раїму» [6, с. 155]. У цьому ж листі поет на час свого перебування в експедиції просив писати йому в Орську фортецю на ім'я М. Александрійського: «А цей чоловік буде посилає до мене через коменданта» [6, с. 156].

Після повернення в Оренбург Шевченко інформував князю 14 листопада 1849-го: «На днях возвратился я из киргизской степи и из Аральского моря в Оренбург. И сегодня Лазаревский сообщил мне письмо ваше, где вы именем всего дорогого просите сообщить обо мне хоть какое-нибудь известие. Добрый и единственный друг мой! Обо мне никто не знал, где я прожил эти полтора года,

я ни с кем не переписывался, потому что не было возможности, почта ежельи и ходит через степь, то два раза в год. А мне всегда в это время не случилось бывать в укреплении» [6, с. 159]. Из цього випливає, що за винятком двох листів від А. Лизогуба і М. Александрійського, Шевченко листів не отримував, бо їх у Раїм ніхто не пересилав, а він нікому не писав.

Ще до офіційного закінчення плавання, що тривало від 25 липня по 5 жовтня 1848 р. [8, с. 192–199], 26 вересня шхуна «Константин», на якій перебував Шевченко, пришвартувалася проти укріплення в затоці острова Косарал неподалік риболовної ватаги (зимівника) [8, с. 198]. Косарал (нині не існує) розташовувався поблизу гирла річки Сирдар'я, від якого 64 км вгору до Раїма [6, с. 481]. У датованому орієнтовно кінцем вересня – груднем 1848 р. (за місцем автографа в «Малій книжці» серед творів 1848 р. та часом стоянки Аральської описової експедиції того ж року на Косаралі [17, с. 603]) вірші «Добрó, у кого є господа...» є такі рядки: «Ми довго в морі пропадали, / Прийшли в *Дар'ю*, на якор стали. / З *Ватаги* письма принесли / І всі тихенько зачитали» [17, с. 87, рядки 13–16]. Отже, з Раїма якась пошта таки доставлялася. Дальші слова ліричного героя твору до певної міри можна вважати автобіографічними: «А ми з колегою лягли / Та щось такеє розмовляли. / Я думав, де б того добра, / Письмо чи матір, взять на світі» [17, с. 87, рр. 17–20], тобто тоді, у вересні 1848 р., Шевченко, схоже, листів не дістав, хоч упевнено так твердити немає змоги, адже перед нами рефлексія з художнього твору.

Майже через дев'ять років, 16 липня 1857 р., Шевченко занотував у щоденнику кумедний випадок із того часу, вже використаний у повісті «Близнецы»: «В 1848 году, после трехмесячного плаванія по Аральскому морю, возвратились в устье Сырдарьи, где должны были провести зиму. У форта на острове Косарале, где занимали гарнизон уральские казаки, вышли мы на берег. Уральцы, увидев меня с широкою, как лопата, бородою, тотчас смекнули делом, что непременно мученик за веру. Донесли тотчас же своему командиру, есаулу Чарторогову. А тот, не будучи дурак, зазвал меня в камыш да бац передо мною на колени. – Благословите, говорит, батюшка, мы, говорит, уже все знаем. – Я тоже, не будучи дурак, смекнул, в чем дело, да и хватил самым раскольничьим крестным знаменіем. Восхищенный есаул облобызал мою руку и вечером задал нам такую пирушку, какая нам и во сне не грезилась.

Вскоре после этого казуса, уже обривши бороду, отправился я в Раим, главное тогда укрепление на берегу Сырдарьи. В Раиме встретили меня уральцы с затаенным восторгом. А отрядный начальник их, полковник Марков, тоже не будучи дурак, испросив мое благословение, предложил мне 25 рублей, от которых я неблагоразумно отказался и этим, по их понятиям, беспримерным бескорытием подвинул благочестивую душу старика отговеться в табуне в кибитке по секрету и, если возможность позволит, приобщиться святых таин от такого беспримерного пастыря, как я. Чтобы не нажить себе хлопот с этими седьми беспримерными дураками, я поскорее оставил укрепление и уже аккуратно, каждую неделю два раза, брею себе бороду» [18, с. 57–58]. На думку редактора академічної біографії, поет, мабуть, починав відрахунок плавання з часу прибуття до Раїма [14, с. 230]. Отже, десь невдовзі після 26 вересня, а ймовіріше, після 5 жовтня, коли експедиція закінчила свою роботу, Шевченко вирушив у Раїм, який він швидко залишив через викладені обставини.

Автор відповідного розділу Шевченкової біографії Василь Шубравський припускав, що в Раїм Шевченко виїхав разом з Олексієм Макшеевим, який попрямував у Оренбург для дальшого проходження служби в штабі корпусу. На переконання дослідника, в Раїмі поетові вручили згадані листи від А. Лизогуба і М. Александрійського [14, с. 230]. Тож маємо досить свідчень, що Шевченко, хоч і коротко, перебував у Раїмі після завершення плавання 1848 р.

Уперше поет прибув у Раїм у складі експедиції 19 червня 1848 р. і залишався до 25 липня, про що писав О. Макшеев: «19 июня утром, оставив транспорт, я поехал вперед в Раим <...>» [11, с. 43]. Не підлягає сумніву і дата початку плавання: «Июль 25. В 7 ч. вечера снялся от Раимской пристани, отслужив напутственный молебен, со шхунами *Константин* и *Николай*, подняв свой брейд-вымпел на первой» [4, с. 13]. У приписці до листа молодшого лікаря Арсентія Лаврова до О. Макшеева з Раїма від 26 березня 1849 р. Шевченко вказав орієнтовний час свого виїзду з Косаралу: «Я уже два месяца как оставил свою резиденцию Косарал, почему и не могу вам сообщить ничего нового о тамошнем житьи-бытьи любезного А[лексея] И[вановича], а о Раиме и говорить нечего – неизменяемый!» [6, с. 158]. Таким чином, він прибув в укріплення десь у кінці січня 1849-го і квартирував тут до квітня, бо вже 6 травня експедиція з Косаралу вирушила в плавання [4, с. 31].

Ще раз недовго поет перебував у Раїмі з кінця вересня по 9 жовтня 1849-го [2, с. 64–65, 457].

Опосередковано слова Шевченка в щоденнику про нетривалість його перебування в Раїмі після завершення першого літнього плавання підтверджуються аквареллю «Тигр», виконаною не раніше 20 листопада 1848 р. на Косаралі. Саме цього дня відбулося полювання, яке керівник експедиції капітан-лейтенант Олексій Бутаков колоритно описав у листі до рідних від 24 листопада 1848-го з Косаралу [1, с. 147–148]. В. Шубравський, однак, нагадав, що Шевченко міг змалювати тигра не тільки тоді, адже, за спогадами Ераста Нудатова (на час спільного з поетом перебування в Раїмі – 20-річного прапорщика 4-го Оренбурзького лінійного батальйону), брав участь у полюванні на звіра поблизу Раїма. В одній зі своїх публікацій я безапеляційно стверджував, що дослідник безпідставно відносить цей епізод до жовтня 1848 р. [3, с. 18], хоча тепер мушу визнати, що підґрунтя для такого припущення існує. Водночас у спогадах Е. Нудатова в записі російського журналіста і письменника Дмитра Клеменсова (справжнє прізвище Монтевід) полювання чітко датовано саме 1849 р. [7, с. 65], тобто воно відбулося, очевидно, в проміжку від кінця січня по квітень. Назагал, белетризована публікація Д. Клеменсова не викликає особливої довіри з ряду причин.

Леонід Большаков відносить знайомство Е. Нудатова з Шевченком до кінця 1848 р. [2, с. 250]. У передачі Д. Клеменсова їхня перша зустріч відбулася за таких обставин: «Первая встреча г. Н. с поэтом, находившимся в укреплении уже около полугода, произошла на параде у церковной палатки в день прибытия г. Н. во главе большого транспорта, доставившего в Раим жалованье, провиант и оружие. Передаем словами рассказчика о впечатлении встречи. «Меня поразила, – говорит г. Н., – какая-то странная неуклюжая фигура, разгуливавшая по церковной площади. Кругом все военный парод, – солдаты, офицеры, а он в мерлушковой шапке, в широких шароварах, в какой-то странной поддевке (свитка?) и с бородой. Он так вольно похаживал, заговаривал с офицерами, смеялся» [7, с. 59]. Якщо покладатися на процитоване свідчення, то близько півроку від 19 червня 1848 р., коли Шев-

ченко вперше прибув до Раїма, буде радше в січні 1849 р., коли поет достеменно мешкав в укріпленні, ніж у кінці попереднього року, коли, найімовірніше, зимував на Косаралі.

Справу з датою отримання листів розв'язує відповідь Шевченка під час допиту 1 липня 1850 р. слідчому підполковнику Григорію Чигирю: «<...> со времени выступления моего из к[репости] Орска в продолжении 1848 года я получил на зимовке на Кос-Арале одно письмо от Андрея Лизогуба, чрез адъютанта № 4 батальона Александра Лисюкова, и при письме записку от чиновника Оренбургской пограничной комиссии Михайла Александрийского. На письмо и записку я не отвечал» [12, с. 221]. Це і були листи А. Лизогуба від 15 липня та М. Александрійського від 16 серпня 1848 р. Немає підстав ставити під сумнів поетове твердження. У виданні корпусу слідчо-наглядних справ з приводу цього свідчення хибно зазначено: «Лист та записка неідентифіковані» [12, с. 221]. На подальше запитання підозрюваний відповів: «<...> в г. Оренбурге получил я одно письмо 1849 в декабре, числа не помню, от Андрея Лизогуба, на которое отвечал, до чего в названому виданні додано примітку: «Останній з відомих на сьогодні листів А. І. Лизогуба до Т. Г. Шевченка датований 15 липня 1848 р.» [12, с. 221]. Тут ідеться насправді про втрачений лист А. Лизогуба, «орієнтовно написаний у 1849 р. чи на початку 1850 р.» [19, с. 583], як і вказано в Повному зібранні творів. Поет відповів на нього 29 грудня 1849 р. з Оренбурга: «На самый Святвечір сию собі один-однісінький у хатині та журюся, згадуючи свою Україну і тебе, мій друже єдиний. Думаю: от Бог дає і свято своє велике на радість добрим людям, а мені нема з ким слова промовить. Аж гульк! входить в хатину добрий Герн і подає мені ваш лист» [6, с. 160]. Відповідно, цей незнайдений лист А. Лизогуба слід датувати кінцем листопада – груднем 1849 р.

Висновки і пропозиції. Отже, як впливає з наведених фактів, листи від А. Лизогуба і М. Александрійського Шевченко з високим ступенем імовірності отримав орієнтовно 26 вересня 1848 р. на Косаралі. Водночас немає достатніх аргументів для коректив усталених строків перебування поета в Раїмі впродовж 1848–1849 рр.

Список літератури:

1. Берг Л. С. История русских географических открытий. Москва : Изд-во АН СССР, 1962. 296 с.
2. Большаков Л. Н. Оренбургская шевченковская энциклопедия. Тюрьма. Солдатчина. Ссылка: Энциклопедия одиннадцати лет. 1847–1858. Оренбург : Димур, 1997. 513 с.
3. Боронь О. Шевченків «Тигр» у колі друзів. *Критика*. 2019. Ч. 9/10. С. 16–19.

4. Бутаков А. И. Дневные записки плавания А. И. Бутакова на шхуне «Константин» для исследования Аральского моря в 1848–1849 гг. / по рукописным материалам Узб. и Укр. публичных библиотек подгот. к печати заслуж. библиотекарь УзССР канд. ист. наук Е. К. Бетгер. Ташкент : Изд-во Акад. наук УзССР, 1953. 52 с.
5. Внучкова Л. Раїм. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Київ : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 5. С. 413.
6. Епістолярій Тараса Шевченка: у двох кн. / упоряд. С. А. Гальченко, Г. В. Карпінчук та ін. ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Харків : Фоліо, 2020. Кн. 1: 1839–1857. 635 с.
7. Іофанов Д. Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка. Київ : Держлітвидав, 1957. 237 с.
8. Жур П. В. Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / вст. стаття М. М. Павлюка. Київ : Дніпро, 2003. 520 с.
9. Листи до Т. Г. Шевченка, 1840–1861 / відп. ред. Є. П. Кирилюк ; упоряд., передм. та прим. Л. Ф. Кодацької. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 331 с.
10. Листи до Тараса Шевченка / упоряд. та автори коментарів В. С. Бородін та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 383 с.
11. Макшеев А. Путешествия по киргизским степям и Туркестанскому краю А. Макшеева. Санкт-Петербург : Военная типография, 1896. X. 255 с.
12. Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка. Корпус документів (1847–1859). Метаграфовані тексти / упор. Г. Боряк, Л. Демченко, В. Шандра ; відп. ред. В. Смолій. Київ : Арії, 2018. 880 с.
13. Стороженко Н. Новые материалы для биографии Шевченко. *Киевская старина*. 1900. Т. LXX. Сентябрь. С. 297–326.
14. Т. Г. Шевченко. Біографія. Київ : Наукова думка, 1984. 557 с.
15. Чалый М. К. Жизнь и произведения Тараса Шевченко: (свод материалов для его биографии) ; сост. М. К. Чалый. Киев : Тип. К. Н. Милевского, 1882. 281 с.
16. Шевченко Т. Повне зібрання творів / під заг. ред. С. Єфремова ; ВУАН, Комісія для видавання пам'яток новітнього українського письменства. Київ : ДВУ, 1929. Т. 3: Листування. 1000 с.
17. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 2: Поезія 1847–1861. 782 с.
18. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. 495 с.
19. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. 629 с.

Boron O. V. WHEN DID SHEVCHENKO RECEIVE LETTERS FROM A. LYZOHUB AND M. ALEKSANDRIISKYI IN 1848?

In the comment to the latest edition (as well as in previous ones) of the corpus of Shevchenko's letters and correspondence to him regarding Andriy Lyzohub's letter from a khutir near Odessa dated July 15, 1848, it is stated that the poet got it through the Orenburg Border Commission curator Mykhailo Aleksandriiskyi (along with his cover letter) in the second half of August 1848, but in fact the participants of the descriptive expedition sailed the Aral Sea then, so they could not receive any mail. The purpose of the article was to determine as accurately as possible, given the current state of the sources, the time range and circumstances under which Shevchenko could have received both letters. Considering the relevant letters, documents, memoirs, etc., the author drew attention to Shevchenko's testimony during interrogation on July 1, 1850, during which he answered the question of the investigator stating that during the winter of 1848 on Kosaral he received a letter from A. Lyzohub through the adjutant of the 4th battalion Aleksandr Lysiukov together with a note from M. Aleksandriiskyi. Therefore, it is concluded that the poet, with a high degree of probability, received these letters approximately on September 26, 1848, when the schooner "Constantine", on board of which he was, moored in front of the fortification in the bay of Kosaral Island. So, the assertion in the academic biography that Shevchenko received these letters in Raim shortly after the official end of the expedition in October is refuted.

Based on the analysis of Shevchenko's correspondence, the author of the article is inclined to believe that the poet's acquaintance with praporshchik Erast Nudatov probably took place not at the end of 1848, but at the end of January 1849. The researcher also argued to correct the dating of the lost letter of A. Lyzohub, defining the time of its writing as the end of November – December 1849.

Key words: epistolary works, dating, receipt of letters, assumptions, proof, refutation.